

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

СТАНЬКО ІРИНА ЯРОСЛАВІВНА



УДК 340.112

**СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ ТА НОРМ ПРАВА У ПРАВОВИХ
СИСТЕМАХ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Гусарєв Станіслав Дмитрович,
Національна академія внутрішніх справ,
перший проректор

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Тихомиров Олександр Деонисович,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,
професор кафедри цивільного, господарського,
адміністративного права та правоохоронної діяльності

кандидат юридичних наук, доцент

доктор права Українського вільного університету,
Заслужений юрист України

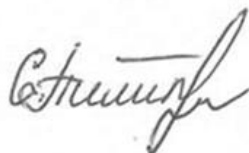
Кравчук Микола Володимирович,
Тернопільський національний економічний університет,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права

Захист відбудеться «16» вересня 2020 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.04 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
03055, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ за адресою: 03055, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «06» серпня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради



С.А. Пилипенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Динамічне державоправотворення, що протягом останніх трьох десятиліть відбувається в Україні, характеризується як складний і суперечливий процес. На теперішній час є всі підстави стверджувати, що поступово викристалізувався ключовий вектор поступу України – європейська та євроатлантична інтеграція, що є свідомим і природним стратегічним вибором українського суспільства, підтвердженим багатьма випробуваннями. Дороговказом внутрішньодержавних реформ у різних сферах суспільної дійсності стала Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка набула чинності в повному обсязі 1 вересня 2017 р. Тому подальше вдосконалення національної правової системи України та підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин залишається одним із першочергових завдань. Істотним кроком на шляху до його розв’язання є ґрунтовне науково-теоретичне дослідження співвідношення принципів та норм права у правових системах України та Європейського Союзу.

Принципи, норми права та правова система належать до ключових понять загальнотеоретичного правознавства. Незважаючи на традиційність їх проблематики, значна кількість аспектів, що стосується сутності принципів, норм права та правової системи, потребує всебічного переосмислення і подальшого комплексного висвітлення. У цьому контексті дослідження взаємозв’язку та взаємодії принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу має важливе значення для успішного вирішення нагальних проблем, пов’язаних з удосконаленням чинного вітчизняного законодавства, правотворчої та правозастосовної діяльності з урахуванням європейських правових стандартів. Адже саме принципи та норми права є ключовими елементами нормативної підсистеми правової системи, забезпечуючи її внутрішню єдність, цілісність і стабільність.

Теоретико-методологічним підґрунтям дисертації є значний науковий доробок вітчизняних і зарубіжних учених-юристів різних історичних періодів. Так, дослідження правових систем, їх ознак, структури, функцій і класифікації (типологізації), здійснені у працях Р.М. Бірюкова, М.Г. Братасюк, О.Є. Гіди, С.Д. Гусарєва, Р. Давида, М.В. Кравчука, Д.В. Лук’янова, Л.А. Луць, Б.В. Малишева, Н.М. Оніщенко, О.В. Петришина, І.М. Ситара, О.Ф. Скакун, О.О. Старицької, О.Д. Тихомирова, О.В. Тюріної, Л.Г. Удовики, М.Г. Хаустової та інших, заклали передумови для вивчення місця окремих правових явищ у правових системах.

Висвітленню сутності принципів та норм права, їх особливостей, структури та видів сприяли праці С.С. Алексєєва, В.К. Бабаєва, М.Й. Байтіна, Ж.-Л. Бержеля, Є.В. Білозьорова, С.В. Бобровник, Є.В. Бурлая, А.М. Завального, Л.І. Заморської, В.В. Копейчикова, В.М. Костицького, Ю.В. Кривицького, Н.М. Пархоменко, П.М. Рабіновича, І.А. Сердюка, О.О. Сидоренко та багатьох інших фахівців.

Безпосередньому дослідженню загальнотеоретичних і галузевих аспектів співвідношення принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу присвятили наукові праці І.П. Бахновська, Ю.Ю. Білас, Т.М. Дашковська, Р. Дворкін, О.В. Зайчук, М.І. Козюбра, В.В. Колесніченко, А.М. Колодій, В.І. Муравйов, С.П. Погребняк, А.А. Пухтецька, О.В. Старчук, О.В. Стрельцова, О.О. Уварова, І.В. Яковюк, К.В. Яловий та ін.

Незважаючи на значну кількість спеціальних наукових розвідок з проблематики принципів, норм права і правових систем, й досі залишається чимало дискусійних і недостатньо розроблених питань, пов'язаних з їх взаємозв'язком і взаємодією. Це пояснюється, з одного боку, складністю й багатогранністю принципів і норм права, динамічністю змін у правових системах України та Європейського Союзу, а з іншого – вкрай складною безпековою, політичною, економічною й епідеміологічною ситуацією у світі протягом останніх років. Так, недостатньо уваги приділено сутності, функціональному призначенню принципів і норм права у правових системах сучасності, формам, механізмам і проблемним аспектам співвідношення принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу. Усе зазначене вище, а також полемічність порушених у дисертації проблем зумовили вибір теми наукового пошуку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснено відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки на період до 2020 року, визначених Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 9 вересня 2010 р. № 2519-VI; Перспективних напрямів кандидатських і докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, затверджених Рішенням Президії Національної академії наук України від 18 жовтня 2013 р. № 86/11; Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук на 2014 – 2018 рр., затверджених Постановою Президії Національної академії наук України від 20 грудня 2013 р. № 179; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016 – 2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р. Тему дисертації затверджено Рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол № 9 від 29 травня 2012 р.) і включено до переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (реєстр. № 1605, 2012 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є узагальнення та розвиток теоретико-методологічних знань про співвідношення принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу.

Для досягнення зазначеної мети сформульовано такі *задачі*:

– узагальнити здобутки наукових досліджень і здійснити аналіз джерельної бази з проблематики функціонування принципів і норм права у

правових системах України та Європейського Союзу;

- визначити й обґрунтувати методологічні засоби пізнання співвідношення принципів і норм права у правових системах;
- висвітлити властивості моделі загальної структури правової системи, що покладено в основу подальшої характеристики її елементів;
- розкрити значення принципів права як інтегративного елемента правової системи;
- з’ясувати місце та роль норм права у структурі правової системи;
- здійснити співставлення принципів і норм права у правовій системі Європейського Союзу та правових системах держав-членів за допомогою функціонального підходу;
- охарактеризувати специфіку взаємозв’язку та взаємодії принципів і норм права в національній правовій системі України;
- проаналізувати дискусійні та проблемні аспекти співвідношення принципів і норм права у правовій системі України в умовах євроінтеграції.

Об’єкт дослідження – принципи та норми права, їх місце і роль у правових системах сучасності.

Предмет дослідження – співвідношення принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу.

Методи дослідження. Методологічну основу наукового пошуку становить сукупність світоглядних, філософських, наукознавчих, соціологічних і теоретичних засад, принципів наукового пізнання, методологічних (дослідницьких) підходів, загальних методів мислення, філософських, загальнонаукових і конкретнонаукових (неюридичних та юридичних) методів, застосування яких забезпечило достовірність та обґрунтованість результатів дослідження співвідношення принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу.

З урахуванням специфіки предмета, мети та задач наукової розвідки використано поряд з іншими такі основні методологічні підходи: *системний підхід* – під час розгляду місця та ролі принципів і норм права у структурі правової системи (розділ 2); *компаративний підхід* – у ході вивчення природи принципів і норм права у форматі співвідношення загального, особливого, одиничного й унікального (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *цивілізаційний підхід* – при осмисленні сутності принципів і норм права та механізмів їх взаємодії через призму розмаїття наукових позицій представників різних правових систем, правових культур і цивілізацій (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3); *антропологічний підхід* – під час визначення проблемних аспектів співвідношення принципів і норм права в національній правовій системі України з урахуванням «людського чинника», тобто різних форм правового буття людини (підрозділ 3.3); *аксіологічний підхід* – для характеристики соціальної та особистої цінності принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу (підрозділи 3.1, 3.2); *потребовий підхід* – у ході інтерпретації й оцінки принципів і норм права як засобів задоволення потреб кожної людини, а також потреб соціальних

спільнот і суспільства загалом у межах правової системи (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *діяльнісний підхід* – при визначенні форм і механізмів співвідношення принципів і норм права в юридичній діяльності правових систем України та Європейського Союзу (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3).

У свою чергу *діалектичний метод* дозволив осмислити призначення принципів і норм права у правовій системі в їх розвитку і взаємодії між собою та з іншими правовими та суспільними явищами (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). Використання *метафізичного методу* спрямовано на пізнання принципів і норм права як незмінних і незалежних від суспільної дійсності правових явищ, розгляд цих елементів правової системи в якості символів надособистісних енергій (підрозділи 2.1, 3.3). *Функціональний метод* надав можливість виокремити й охарактеризувати основні напрями дії принципів і норм права у правових системах сучасності (підрозділи 2.2, 2.3). Застосування *синергетичного методу* сфокусовано на дослідженні особливостей співвідношення принципів і норм права у правових системах, що самоорганізуються, виникнення та зміна яких ґрунтується на випадкових процесах, особливо в їх нестабільних станах (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3). *Формально-юридичний метод* сприяв з'ясуванню природи принципів і норм права, форм і механізмів їх взаємодії за допомогою юридичних конструкцій і правової термінології (підрозділи 2.2, 2.3). *Порівняльно-правовий метод* дозволив проаналізувати сучасні тенденції трансформації взаємодії принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу (розділ 3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших у вітчизняному правознавстві комплексним теоретико-правовим дослідженням співвідношення принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу. У результаті наукового пошуку сформульовано низку нових наукових положень, зокрема:

уперше:

- розкрито значення принципів права як інтегративного елемента правової системи, за результатами чого доведено, що їх об'єднавча роль проявляється у внутрішньому та зовнішньому аспектах розуміння функціонування правової системи. При цьому інтегративна значущість принципів права в зовнішньому аспекті пояснюється впливом правової системи на систему вищого рівня (суспільство), у внутрішньому – взаємодією окремих правових явищ, фактом її існування, а також здатністю забезпечувати сталість, єдність, функціональність і розвиток правової системи як цілості;

- аргументовано, що співвідношення принципів і норм права у правовій системі Європейського Союзу та правових системах держав-членів необхідно розглядати в аспекті їх взаємозв'язку та взаємодії шляхом аналізу функцій кожного з цих явищ, в результаті чого і принципи, і норми права можуть співвідноситись як причина та наслідок. Водночас принципи права виконують регулятивну, інтегративну, охоронну, тлумачну функції, а норми

права щодо принципів – функції конкретизації, захисту (гарантування), формалізації, інформаційну та інструментальну, що дозволяє розкрити сутність їх співвідношення;

– обґрунтовано положення про те, що особливість співвідношення принципів і норм права в національній правовій системі України полягає: по-перше, в аксіоматичному визнанні в юридичній доктрині пріоритетності принципів права над його нормами; по-друге, у прагматичному наданні переваги нормам права перед його принципами у практичній юридичній діяльності; по-третє, в різній формі взаємодії між принципами і нормами права в межах відмінних стадій правового регулювання суспільних відносин;

удосконалено:

– методологію осмислення співвідношення принципів і норм права у правових системах, що характеризується плюралістичністю і багаторівневістю й включає такі пізнавальні засоби як світоглядні, філософські, наукознавчі, соціологічні та теоретичні засади, принципи наукового пізнання, методологічні (дослідницькі) підходи, зокрема системний, компаративний, цивілізаційний, антропологічний, аксіологічний, потребовий, діяльнісний, і наукові методи в контексті їх зумовленості предметом і завданнями наукового дослідження;

– пізнавальну цінність використання моделі загальної структури при висвітленні структурної характеристики національних правових систем різних типів, що дозволяє уніфіковано підходити до розуміння взаємодії окремих правових явищ у межах підсистемних утворень організаційного, нормативного, ідеологічного, процесуального та комунікативного характеру;

– дефініцію функцій норм права у правовій системі, під якими розуміються основні напрями їх дії на суспільні відносини та системні властивості правової системи, що зумовлені сутністю та призначенням норм права у структурі останньої. Норми права у правовій системі здійснюють регулятивну (генеральний напрям дії), інтегративну, інформаційну та виховну функції;

дістало подальший розвиток:

– система наукових знань про те, що питання співвідношення принципів і норм права як елементів правових систем у науковій літературі висвітлюється в контексті характеристики поняття або окремих властивостей цих юридичних явищ, причому недостатньо повно використовується такий контекст пізнання, котрий ґрунтується на використанні критерію функціональної взаємодії з визначенням причинно-наслідкових зв'язків;

– положення про те, що в умовах євроінтеграційного вектору розвитку правової системи України людина, її права та свободи є ключовим критерієм для правильного визначення форми співвідношення принципів і норм права.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації сформульовано й аргументовано наукові положення, які дозволяють розширити теоретико-правове уявлення про співвідношення

принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу, а отже, сприятимуть підвищенню ефективності реалізації та застосування цих елементів національної правової системи в контексті євроінтеграційних прагнень України. Основні результати дослідження, що представлені в дисертації, можуть бути використані в:

законотворчій діяльності – при розробці та прийнятті євроінтеграційних законопроектів Комітетом Верховної Ради України з питань правової політики (акт впровадження від 29 квітня 2020 р. № 04/2020-42);

правозастосовній діяльності – під час застосування принципів і норм права в ході здійснення правосуддя, зокрема Кам'янка-Бузьким районним судом Львівської області (акт впровадження від 30 квітня 2020 р.);

науково-дослідній діяльності – в ході опрацювання темпоральних меж дії принципів права у правовій системі Європейського Союзу при підготовці навчального посібника «Поліцейська деонтологія» науково-педагогічними працівниками Національної академії внутрішніх справ (акт впровадження від 23 квітня 2020 р.);

освітньому процесі – під час забезпечення викладання таких навчальних дисциплін як «Теорія держави та права» в Національній академії внутрішніх справ (акт впровадження від 23 квітня 2020 р.), а також «Теорія держави і права», «Філософія права», «Право Європейського Союзу», «Історія держави і права зарубіжних країн» в Тернопільському національному економічному університеті (акт впровадження від 19 травня 2020 р. № 126-24/622).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки наукового пошуку обговорено на засіданнях кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, а також оприлюднено на семи науково-практичних конференціях, круглих столах і наукових читаннях, зокрема: «Конституція – основа державного і суспільного устрою України» (м. Київ, 29 березня 2012 р.); «Деонтологічні засади професії юриста» (м. Київ, 7 жовтня 2013 р.); «Актуальні дослідження в юриспруденції» (м. Тернопіль, 14 грудня 2013 р.); «Перші економіко-правові дискусії» (м. Львів, 4 березня 2014 р.); «Правова держава: сучасні тенденції та передумови її розбудови в Україні» (м. Тернопіль, 30 жовтня 2015 р.); «Сорок треті економічно-правові дискусії (юридичне спрямування)» (м. Львів, 17 грудня 2019 р.); «Юридична освіта: осмислення, виклики та перспективи (пам'яті Юрія Бондаря)» (м. Київ, 26 березня 2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 13 наукових працях, зокрема в п'ятьох статтях у наукових фахових виданнях України, одній статті в науковому періодичному виданні іншої держави, а також у семи тезах доповідей у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, круглих столів і наукових читань.

Структура дисертації зумовлена метою та задачами дослідження. Робота складається з анотації державною та англійською мовами, списку

публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (394 найменування на 33 сторінках) і двох додатків (на 10 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 264 сторінки, з них основного тексту – 221 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження; висвітлено стан її наукової розробки; окреслено зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами, мету, задачі, об'єкт і предмет, методи дослідження; визначено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; надано відомості про апробацію результатів дисертації та кількість публікацій, а також охарактеризовано структуру дисертації.

Розділ 1 «Бібліографічні та методологічні основи дослідження співвідношення принципів і норм права у правових системах» складається з двох підрозділів, присвячених вивченню стану наукової розробки проблематики співвідношення принципів і норм права та їх місця у правових системах, а також вибору, обґрунтуванню та використанню пізнавальних засобів наукового пошуку.

У *підрозділі 1.1. «Стан наукової розробки проблематики співвідношення принципів і норм права та їх місця у правових системах»* розглянуто праці вітчизняних і зарубіжних науковців, у яких досліджувалося питання природи принципів і норм права, а також особливостей функціонування правової системи. На підставі аналізу наявної джерельної бази узагальнено стан опрацювання проблематики співвідношення принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу, окреслено низку перспективних векторів наукового пошуку, спрямованих на розроблення теоретико-методологічних засад взаємодії принципів і норм права у цих правових системах. Встановлено, що наявні напрацювання з обраної тематики в основному присвячені характеристиці поняття або окремих властивостей принципів, норм права і правової системи. Залежно від предмета дослідження, приміром правова система, принципи та норма права, їх можна диференціювати на декілька груп. Відтак, до першої групи віднесено науковців, праці яких присвячені правовій системі, зокрема її ознакам, внутрішній будові, функціям і класифікації (типологізації) тощо. Представники другої групи сконцентрували свою увагу на дослідженні принципів і норм права, їх особливостей, структури, різновидів і напрямів дії. Проте відкритими для наукового пізнання залишаються питання інтегративних властивостей принципів права як елемента правової системи, функціональної взаємодії принципів і норм права у правовій системі Європейського Союзу, дискусійних і проблемних аспектів співвідношення принципів і норм права в національній правовій системі України.

У *підрозділі 1.2. «Методологія дослідження співвідношення принципів і норм права у правових системах»* розкрито результати визначення й

обґрунтування сукупності методологічних засобів пізнання предмета дисертаційного дослідження. Встановлено, що методологія осмислення співвідношення принципів і норм права у правових системах може інтерпретуватися як багаторівневе утворення, що розвивається юридичною та іншими гуманітарними науками, є результатом їх взаємодії, адаптації стосовно особливостей місця та ролі принципів і норм права у правових системах сучасності. Складний характер методології дослідження взаємокореляції принципів і норм права у правових системах зумовлює необхідність розроблення різних варіантів її структуризацій, які збагачують одна одну, а у своїй сукупності забезпечують цілісне сприйняття наукового пошуку.

Поряд з існуючими у правознавстві інтерпретаціями методології доречно у структурі методології опрацювання співвідношення принципів і норм права у правових системах виокремити такі компоненти (рівні): світоглядні, філософські, наукознавчі, соціологічні та теоретичні засади; принципи наукового пізнання; домінуючі методологічні (дослідницькі) підходи, а також загальні методи мислення, філософські, загальнонаукові, конкретнонаукові (неюридичні та юридичні) методи, вибір і застосування яких зорієнтовані на комплексне вирішення завдань наукової розвідки, побудову її поняттєво-категоріального апарату.

Світоглядними, філософськими, наукознавчими, соціологічними і теоретичними основами дослідження взаємозв'язку та взаємодії принципів і норм права у правових системах є світогляд інформаційного суспільства як постіндустріального етапу поступу людства, філософські підходи, властиві онтології, гносеології, праксеології, аксіології та антропології, соціологічні концепції глобалізації та регіоналізації, природно-правовий, позитивістський, соціологічний та інтегративний типи праворозуміння.

Важливою складовою, визначальною для забезпечення концептуальності дисертаційного дослідження, є принципи наукового пізнання тісних і складних взаємозв'язків принципів і норм права у правових системах. Серед низки вихідних засад, на яких ґрунтується вивчення співвідношення принципів і норм права у правових системах сучасності, виокремлено принципи об'єктивності, науковості, всебічності, плюралістичності та додатковості. Наступний компонент методології представлений методологічними підходами, визначальними серед яких є системний і компаративний, а також цивілізаційний, антропологічний, аксіологічний, потребовий і діяльнісний. Останній блок пізнавальних засобів, апробованих у ході опрацювання співвідношення принципів і норм права у правових системах, становлять загальні методи мислення, філософські, загальнонаукові та конкретнонаукові методи вивчення предмета дослідження. Змістову конкретизацію їх застосування під час наукового пошуку розкрито в однойменній частині вступу до дисертації. Кожен з окреслених вище компонентів методології вивчення співвідношення принципів і норм права у правових системах має свою цілком специфічну

функцію та цільове призначення. Між цими рівнями методології існує органічний зв'язок, залежність, підпорядкованість і взаємопроникнення.

Розділ 2 «Місце та роль принципів і норм права у структурі правової системи» складається з трьох підрозділів і містить опис результатів загальнотеоретичної характеристики внутрішньої будови правової системи, призначення принципів і норм права як елементів останньої.

У підрозділі 2.1. *«Загальнотеоретична характеристика структури правової системи»* завдяки використанню системного підходу розглянуто правову систему як складне поліструктурне утворення. На основі аналізу наукової літератури встановлено, що поняття правової системи є неоднозначним, що пояснюється плюралізмом наукових шкіл і специфікою доктринальної інтерпретації. За результатами здійснення наукового аналізу внутрішньої будови правової системи обґрунтовано позицію, що комплексно структура цього правового явища може бути досліджена за допомогою теоретичних моделей. У процесі структурної характеристики національних правових систем доречним є використання моделі загальної структури, що дозволяє висвітлити окремі структурні елементи та їх взаємодію як у межах системи загалом, так і в межах підсистемних утворень, якими охоплюються різні компоненти, наприклад, такі як ідеологічні, нормативні, організаційні, процесуальні та комунікативні. Завдяки використанню моделі загальної структури охарактеризовано компоненти правової системи України. Увагу акцентовано на тому, що сучасні процеси трансформації всіх елементів вітчизняної правової системи здійснюються крізь призму людиноцентризму. Відтак відбувається переоцінка людських цінностей та ідеологічної складової суспільства та держави, оновлення нормативної бази шляхом відходження від ідеї надмірного позитивізму, заборона дискримінації, забезпечення гендерної рівності, запровадження нових державних органів, покликаних здійснювати підтримку прозорості та протидіяти корупції. Особливого практичного значення набувають загальні принципи права, приміром, такі як верховенства права, правової визначеності, пропорційності, добросовісності, розумності та ін. Доведено, що в ході структурної характеристики правової системи Європейського Союзу доречним є використання такої теоретичної моделі, пізнавальні властивості якої дозволяють об'єднати на національному та наднаціональному організаційних рівнях спільні для країн Європи правові елементи, а саме: правові стандарти і цінності, принципи права, установчі договори, правові інститути та норми права. При цьому наявна дворівнева структурна організація правової системи Європейського Союзу свідчить про її єдність у досягненні мети та розширення сфери взаємодії, а не про розмежування існуючих правових утворень національного рівня.

У підрозділі 2.2. *«Принципи права як інтегруючий елемент правової системи»* охарактеризовано представлені в юридичній літературі підходи до розуміння природи принципів права. З'ясовано, що в сучасній юридичній доктрині наявний плюралізм думок щодо визначення поняття принципів права. Відтак дослідники розглядають принципи права з позитивістської,

природно-правової, аксіологічної, стандартизованої точок зору, розмежують словосполучення «принципи права» та «правові принципи», зазначаючи, що вони є першоосновою й абстрактним імперативним явищем буття суспільства. Розглянуто принципи права як інтегруючий елемент правової системи. Інтегративний аспект розуміння принципів права виразно проявляється у сфері юридичної діяльності, де відбувається фактичне поєднання доктринального та практичного рівнів. У зовнішньому напрямі їх роль полягає в забезпеченні інтеграції правової системи в систему вищого рівня, якою є суспільство, що дозволяє стверджувати про опосередкованість впливу принципів права. У внутрішньому напрямі роль принципів права виявляється безпосередньо в забезпеченні взаємодії окремих явищ, у факті самого існування правової системи, в якій поєднуються правові ідеї і цінності, групові та індивідуальні інтереси, динамічні та статичні явища дійсності, гармонійна взаємодія яких досягається втіленням принципів, спрямованих на досягнення сталості, єдності, функціональності, несуперечності складових елементів і розвитку правової системи як цілісності. Об'єднуюча роль принципів права у правовій системі розкривається в якості причинно-наслідкового зв'язку між окремими елементами у структурі системних утворень завдяки реалізації таких функцій як системоутворююча, регулятивна, інтегративна, ціннісна, правотворча та ідеологічна.

У підрозділі 2.3. *«Норми права у структурі правової системи»* аргументовано, що норми права – це універсально-регулятивні правові явища, що поєднують у собі інтелектуально-вольовий зміст і форму права, характеризуються сукупністю змістових, функціональних і формальних ознак. Сутнісна характеристика правової системи значною мірою залежить від того, яке значення в ній відводиться нормам права. Останні є ключовим елементом у нормативній підсистемі правової системи, навколо них формуються всі інші їх компоненти. Норми права нерозривно пов'язані з усіма елементами правової системи, насамперед принципами права, кожний з них відчуває на собі їх дію, певною мірою «насичений» їхніми властивостями. Вплив норм права на складові правової системи здійснюється ними в межах регулятивної, інтегративної, інформаційної та виховної функцій. Визначальна (генеральна) функція норм права у правовій системі полягає в регулюванні суспільних відносин. При цьому норми права спільно з принципами права забезпечують такі загальносистемні параметри правової системи як інтегративність, стабільність та ін. Єдність поглядів стосовно розуміння природи норм права є одним з основних критеріїв для типологізації (класифікації) національних правових систем світу. Іманентні особливості національних правових систем конкретної правової сім'ї відображаються на природі всіх правових явищ і юридичних процесів. Підтвердженням цього судження є призначення норм права у структурі правових систем континентального та загального права. Норми права як спосіб організації правової матерії посідають важливе місце у структурі

правових систем романо-германської та англо-американської правових сімей.

Розділ 3 «Сучасні тенденції трансформації співвідношення принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу» присвячений розгляду особливостей взаємозв'язку та взаємодії принципів і норм права у правових системах Європейського Союзу, його державах-членах та України, а також осмисленню проблемних аспектів співвідношення принципів і норм права в національній правовій системі України в умовах євроінтеграції.

У підрозділі 3.1. «Взаємозв'язок принципів і норм права у правовій системі Європейського Союзу та правових системах держав-членів» акцентовано увагу на тому, що у спеціальній літературі принципи права Європейського Союзу переважно тлумачаться як найважливіші цінності, «мегапринципи», що відображають загальнолюдські цінності, при цьому одночасно є формою (джерелом) права. Доведено, що визначення принципів права Європейського Союзу через призму аксіологічного підходу є причиною вважати, що вони як керівні ідеї у праві стали підставою для створення простору добробуту, де людська особистість, мораль і повага співіснують як єдине ціле. Ефективне поєднання принципів та норм права формує право Європейського Союзу, вказуючи на його пріоритетність порівняно з національними правовими системами. Принципи та норми права Європейського Союзу гармонійно взаємодіють між собою, виражають прагнення до забезпечення правового статусу особи, що дає їм змогу ефективно впливати на внутрішні та зовнішні процеси в Європейському Союзі. З'ясовано, що принципи права спрямовані на подолання прогалин у законодавстві, суперечностей між нормами права країн-учасниць Європейського Союзу для забезпечення єдності суспільства. На відміну від цього норми права Європейського Союзу забезпечують втілення цінностей і принципів права Європейського Союзу в реальність. Використовуючи функціональний підхід, здобувач обґрунтовує, що співвідношення принципів і норм права правової системи Європейського Союзу варто розглядати через призму їх функціонального призначення щодо причинно-наслідкового зв'язку. Взаємодію принципів і норм права у правовій системі Європейського Союзу та правових системах держав-членів необхідно досліджувати в аспекті їх взаємодії шляхом аналізу напрямів дії кожного явища, в результаті чого і принципи, і норми права можуть співвідноситись як причина та наслідок. Таким чином, принципи права правової системи Європейського Союзу та правових систем держав-членів стосовно норм права здійснюють регулятивну, інтегративну, охоронну і тлумачну функції, а останні – функції конкретизації, формалізації, інструментальну, інформаційну та захисну щодо перших.

У підрозділі 3.2. «Особливості співвідношення принципів і норм права у правовій системі України» встановлено, що правова система конкретного суспільства, що відображає його культурну, соціальну, економічну і політичну своєрідність, іменується національною правовою системою.

Опрацювання характерних ознак сучасної національної правової системи України дає підстави стверджувати, що на теперішній час у неї не існує суттєвих відмінностей від правових систем романо-германської правової сім'ї за способами творення, систематизації, тлумачення та застосування принципів і норм права. Ефективний розвиток і функціонування будь-якої національної правової системи неможливі без її основних нормативних елементів – принципів і норм права. У цьому контексті динаміка співвідношення принципів і норм права у правовій системі України демонструє їх подальшу взаємозалежність і взаємовплив. Особливість взаємозв'язку та взаємодії принципів і норм права в національній правовій системі України зводиться поряд з іншим до таких положень: по-перше, беззаперечного визнання в юридичній доктрині пріоритетності принципів права над його нормами; по-друге, прагматичного надання переваги (примату) нормам права перед його принципами у практичній юридичній діяльності в ході вирішення конкретних юридичних справ і конфліктів; по-третє, різної форми взаємокореляції між принципами і нормами права на відмінних стадіях правового регулювання суспільних відносин, що зумовлено їх приналежністю до певного елемента системи (галузі, підгалузі та інституту права) і структури об'єктивного права (приватного та публічного права, матеріального і процесуального права, регулятивного й охоронного права).

У підрозділі 3.3. *«Проблемні аспекти співвідношення принципів і норм права у правовій системі України в контексті її євроінтеграційних прагнень»* з'ясовано, що характерною рисою існування сучасного світового співтовариства є динамізм розвитку і поглиблення трансформаційних процесів. Їх основу визначають чинники відкритої економіки, демократизації соціуму, формування громадянського суспільства, гармонізації правових систем. Україна, яка розбудовує правову, соціальну та демократичну державу, не стоїть обабіч магістрального шляху розвитку людства, а бере активну участь у міжнародних і регіональних процесах. Одним з важливих проявів такої діяльності є укладання і підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що закріпила новий правовий формат двосторонніх відносин. Угода має на меті поглиблення політичних та економічних відносин між Україною та Європейським Союзом шляхом створення розширеного інституційного механізму і закріплення нових положень щодо імплементації принципів і норм права Європейського Союзу у правову систему України. Позитивні аспекти розвитку національної правової системи України полягають у сприйнятті принципів і норм права Європейського Союзу, що сприятиме гармонійному співіснуванню різних правових систем та їх об'єднанню в розв'язанні спільних проблем. Співвідношення принципів і норм права у правовій системі України в умовах євроінтеграції є набагато складнішим, оскільки його не можна визначити лише з позицій вітчизняної юридичної доктрини та практики. У контексті європейського вибору людина, її гідність, права та свободи – це ключовий

критерій, на основі якого можливо правильно встановити форму співвідношення принципів і норм права у правовій системі України.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретико-методологічне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає в розробці загальнотеоретичної концепції співвідношення принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу. За результатами дослідження сформульовано такі висновки:

1. Опрацювання юридичної літератури з проблематики співвідношення принципів і норм права в різних правових системах продемонструвало, що в наукових і навчальних працях увагу здебільшого приділено питанням поняття, формування, генезису, функціонування і трансформації цих правових явищ. Окремі фахівці, досліджуючи сутність правової системи як статичного індикатора життя суспільства, вказують на наявність у ній особливого фундаментального та інтегруючого елемента – принципів права. При цьому зауважується, що норми права виступають регулятивним засобом правової системи, спрямованим на забезпечення реалізації принципів права та інших основоположних засад цієї системи. Утім, стосовно питання співвідношення принципів і норм права, то більшість науковців підтримує єдину позицію про те, що принципи права мають переважаючу впливовість щодо норм права. Водночас наявні дослідницькі позиції, суть яких зводиться до невіддільності принципів і норм права або до похідного характеру принципів від норм права. Однак питання взаємодії та взаємовпливу принципів і норм права у правових системах сучасності не ставало предметом наукових пошуків, що у свою чергу спрямувало автора на розроблення цього аспекту.

2. Методологія дослідження співвідношення принципів і норм права у правових системах – це складний і багаторівневий комплекс пізнавальних засобів, що сприяють отриманню об’єктивної та систематизованої інформації про форми, механізми і процедури взаємодії та взаємовпливу принципів і норм права у правових системах сучасності. Багатогранність природи, місця та ролі принципів і норм права у правових системах обумовлює необхідність їх вивчення в системі координат, що детермінуються різними рівнями методології юридичної науки, ключовими з яких є: а) світоглядні, філософські, наукознавчі, соціологічні та теоретичні засади дослідження; б) принципи наукового пізнання (об’єктивність, науковість, усебічність, плюралістичність, додатковість); в) методологічні (дослідницькі) підходи, зокрема системний і компаративний (провідні), а також цивілізаційний, антропологічний, аксіологічний, потребовий, діяльнісний; г) основні наукові методи вивчення (загальні методи мислення – аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, порівняння; філософські методи – діалектичний, метафізичний, герменевтичний; загальнонаукові – функціональний, історичний,

синергетичний, структурний; спеціальнонаукові – конкретносоціологічний, статистичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний тощо). Для вітчизняного правознавства притаманна наявність не окремо взятого гносеологічного інструментарію осмислення проблематики співвідношення принципів і норм права у правових системах, а їх сукупність. Адже лише плюралізм пізнавальних засобів дає можливість здійснити комплексне дослідження взаємозв'язку та взаємодії принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу.

3. Під час вивчення структури правової системи використано теоретичну модель, за допомогою якої розкрито загальні властивості внутрішнього елементного складу останньої. Акцентовано увагу на тому, що в ході аналізу структурної характеристики національних правових систем доречним є використання теоретичної моделі загальної структури, що у свою чергу сприяє висвітленню деяких структурних елементів, їх взаємодію в системі та підсистемних утвореннях. При цьому відбувається охоплення таких компонентів як ідеологічні, нормативні, організаційні, процесуальні та комунікативні. У результаті використання теоретичної моделі, властивості якої на національному та наднаціональному організаційних рівнях дозволили об'єднати спільні для держав-членів Європейського Союзу правові елементи (правові стандарти, цінності, принципи права, установчі договори, правові інститути та норми права), досліджено та охарактеризовано структурні елементи правової системи Європейського Союзу. Як наслідок, дістала подальшого розвитку наукова думка про гармонійне співіснування дворівневої правової системи Європейського Союзу, що проявляється в єдності в досягненні мети та розширенні сфери взаємодії.

4. У процесі використання інтегративного підходу розкрито значення принципів права в якості інтегративного елемента правової системи, висвітлюючи при цьому їх об'єднуючу особливість щодо інших елементів правової системи та властивості причинно-наслідкових зв'язків між окремими елементами структури системних утворень. Інтегративна властивість принципів права проявляється у двох аспектах функціонування правової системи, а саме: по-перше, в зовнішньому, що проявляється в ході забезпечення інтеграції правової системи в систему суспільства та має опосередкований характер впливу; по-друге, у внутрішньому, що виражається в безпосередній взаємодії окремих явищ правової системи (правові ідеї і цінності, групові та індивідуальні інтереси, динамічні та статичні юридичні явища) гармонійна взаємодія яких досягається завдяки втіленню принципів права, спрямованих на досягнення сталості, єдності, функціональності, несуперечності складових елементів та розвитку правової системи як цілісності.

5. Сутнісна характеристика правової системи значною мірою залежить від того, яке значення в ній відводиться нормам права. Останні є ключовим елементом у нормативній підсистемі правової системи, навколо них формуються всі інші компоненти. Під нормами права слід розуміти свідомо-

вольові, формально визначені, обов'язкові правила загального характеру, що відповідають визнаній у суспільстві мірі справедливості, свободи, рівності та гуманізму, встановлені чи санкціоновані державою або іншим уповноваженим суб'єктом правотворчості та гарантовані ними, включаючи можливість застосування державного примусу, з метою регулювання суспільних відносин. Норми права та правова система перебувають між собою в тісному взаємозв'язку як складовий елемент і цілісна система. Норми права нерозривно пов'язані з усіма елементами правової системи, передусім принципами права, кожний з них відчуває на собі їх дію, певною мірою «насичений» їхніми властивостями. Функції норм права у правовій системі – це основні напрями їх дії на суспільні відносини та системні властивості правової системи, що зумовлені сутністю та призначенням норм права у структурі останньої. Норми права у правовій системі здійснюють регулятивну, інтегративну, інформаційну та виховну функції. Норми права спільно з принципами права забезпечують такі загальносистемні параметри правової системи як інтегративність, стабільність тощо. Спільність поглядів на розуміння природи норм права є одним із критеріїв для типологізації національних правових систем світу.

6. На теперішній час дискусійним залишається питання щодо співвідношення принципів і норм права у правовій системі Європейського Союзу. Переважна більшість фахівців інтерпретують загальні принципи права Європейського Союзу як найважливіші цінності або «мегапринципи», що відображають загальнолюдські цінності та в той же час виступають у якості форм (джерел) права. У ціннісному аспекті принципи права Європейського Союзу варто розглядати як керівні ідеї, що є підставою для створення людського благополуччя, де особистість, мораль і повага співіснують як єдине ціле. Принципи та норми права є базовими елементами існування правової системи Європейського Союзу. При цьому норми права забезпечують фактичне втілення цінностей і принципів права Європейського Союзу в реальну дійсність, а останні існують для подолання прогалів у чинному законодавстві, колізій між нормами об'єктивного права держав-учасниць Європейської Співдружності та для забезпечення єдності суспільства. Порівняно з національним правом держав-членів Європейського Союзу ефективне та гармонійне поєднання принципів і норм права правової системи Європейської Співдружності є більш пріоритетним. Співставлення таких правових явищ як принципи та норми права у правовій системі Європейського Союзу та правових системах держав-членів необхідно розглядати крізь призму їх функціонального призначення, тобто взаємодії шляхом аналізу функцій кожного явища, в результаті чого вони співвідносяться як причина та наслідок. Принципи права правової системи Європейського Союзу щодо норм права здійснюють регулятивну, інтегративну, охоронну, тлумачну функції, а норми права стосовно принципів права – конкретизаційну, формалізаційну, інструментальну, інформаційну та захисну функції.

7. На сучасному етапі розвитку в національній правовій системі України відсутні суттєві відмінності від правових систем романо-германської правової сім'ї за способами творення, систематизації, тлумачення та застосування принципів і норм права. Останні посідають у правовій системі України центральне місце, забезпечуючи взаємодію між правовою системою в цілому та її компонентами, а також взаємозв'язок між правовою системою та іншими соціальними системами. При цьому динаміка співвідношення принципів і норм права в національній правовій системі України демонструє їх подальшу взаємозалежність і взаємовплив. Особливість взаємозв'язку та взаємодії принципів і норм права у правовій системі України полягає: по-перше, в аксіоматичному визнанні в юридичній доктрині пріоритетності (верховенства) принципів права над нормами права; по-друге, у прагматичному наданні переваги (примату) нормам права перед принципами права у практичній юридичній діяльності в ході вирішення конкретних юридичних справ; по-третє, в різній формі взаємокореляції між принципами і нормами права на відмінних стадіях правового регулювання суспільних відносин, що зумовлено їх приналежністю до певного елементу системи (галузі, підгалузі та інституту права) і структури об'єктивного права (приватного та публічного права, матеріального і процесуального права, регулятивного й охоронного права тощо).

8. Реалізація євроінтеграційного вектору поступу України передбачає обов'язкову адаптацію форм, механізмів і процедур співвідношення принципів і норм вітчизняного права до правової системи Європейського Союзу. Євроінтеграційні трансформації принципів і норм права різною мірою проявляються в галузях вітчизняної системи права, в одних вони виявляються досить чітко, в інших – перебувають на стадії формування. Найменш вирішеною залишається проблема застосування загальновизнаних принципів і норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку України й особливо в її судовій практиці. Це ж стосується і застосування принципів і норм права Європейського Союзу, які не набули пріоритетного значення перед принципами та нормами внутрішнього права, оскільки їх застосування залежить від позиції українського законодавця і повністю від практики національних судів. Співвідношення принципів і норм права у правовій системі України в умовах євроінтеграції є набагато складнішим, оскільки його не можна визначити лише з позицій вітчизняної юридичної доктрини та практики. У контексті європейського курсу розвитку національної правової системи України людина, її права та свободи – це ключовий критерій, на основі якого можливо правильно визначити форму співвідношення принципів і норм права.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Русенко І. Я. Поняття принципів права та їх значення в правових системах України та Європейського Союзу. *Митна справа*. 2012. № 4 (82). Ч. 2. Кн. 1. С. 15–20.
2. Русенко І. Я. Норма права в контексті основних типів праворозуміння. *Наше право*. 2013. № 7. С. 196–201.
3. Русенко І. Я. Реформування національної правової системи України: філософсько-правовий підхід. *Часопис Київського університету права*. 2014. №1. С. 67–72.
4. Русенко І. Я. Філософсько-правовий аналіз становлення правової системи Європейського Союзу. *Leges et iura*. 2014. № 8/2 (272). С. 131–135.
5. Станько І. Я. Методологічні підходи дослідження співвідношення принципів і норм права в правових системах України та Європейського Союзу. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 18. С. 46–54.
6. Станько І. Я. Теоретико-правовий аналіз принципів права як інтегруючого елементу правової системи. *Правові горизонти*. 2020. № 20 (33). С. 15–22.
7. Русенко І. Я. Принципи права: їх роль і значення в правових системах України та Європейського Союзу. *Конституція – основа державного і суспільного устрою України*: матеріали V міжвузів. наук. читань (м. Київ, 29 берез. 2012 р.). Київ: ЮБЕТА, 2012. С. 19–24.
8. Русенко І. Я. Деонтологічні засади принципів права в правовій системі Європейського Союзу. *Деонтологічні засади професії юриста*: матеріали VII «круглого столу» до Дня юриста (м. Київ, 7 жовт. 2013 р.). Київ: ЮБЕТА, 2013. С. 73–77.
9. Русенко І. Я. Принципи права як елемент правової системи Європейського Союзу. *Актуальні дослідження в юриспруденції*: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 14 груд. 2013 р.). Тернопіль, 2013. С. 8–10.
10. Русенко І. Я. Особливості норм права в правовій системі ЄС: філософсько-правовий вимір. *Перші економіко-правові дискусії*: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Львів, 4 берез. 2014 р.). Львів, 2014. С. 90–93.
11. Станько І. Я. Принципи права як втілення ідеї справедливості в українській системі правосуддя. *Правова держава: сучасні тенденції та передумови її розбудови в Україні*. (м. Тернопіль, 30 жовт. 2015 р.). Тернопіль, 2015. С. 13–18.
12. Станько І. Я. Функції принципів права в правовій системі Європейського Союзу. *Сорок треті економіко-правові дискусії (юридичне спрямування)*: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Львів, 17 груд. 2019 р.) Львів, 2019. С. 17–20.
13. Станько І. Я. Функції норм права у правових системах сучасності. *Юридична освіта: осмислення, виклики та перспективи (пам'яті Юрія*

Бондаря): зб. матеріалів круг. столу (м. Київ, 26 берез. 2020 р.) / Редкол. : А. М. Завальний, Ю. В. Кривицький, Н. В. Лазнюк. Київ : НАВС, 2020. С. 95–98.

АНОТАЦІЯ

Станько І.Я. Співвідношення принципів та норм права у правових системах України та Європейського Союзу. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020.

У дисертації визначено рівень осмислення проблематики співвідношення принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу. Переосмислено методологію дослідження співвідношення принципів і норм права у правових системах сучасності. Охарактеризовано структуру правової системи шляхом використання теоретичної моделі її загальної структури. Доведено, що принципи права є інтегруючим елементом правової системи. З'ясувано місце та роль норм права у структурі правової системи. Обґрунтовано наявність взаємозв'язку та взаємодії принципів і норм права у правовій системі Європейського Союзу та правових системах держав-членів. Розглянуто особливості співвідношення принципів і норм права у правовій системі України. Проаналізовано дискусійні та проблемні аспекти співвідношення принципів і норм права у правовій системі України в умовах євроінтеграції.

Ключові слова: принципи права, норма права, правова система, співвідношення принципів і норм права, правова система України, правова система Європейського Союзу, євроінтеграція.

АННОТАЦИЯ

Станько И.Я. Соотношение принципов и норм права в правовых системах Украины и Европейского Союза. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2020.

В диссертации определен уровень исследования проблемы соотношения принципов и норм права в правовых системах Украины и Европейского Союза, выделен ряд перспективных направлений научных поисков, направленных на разработку теоретико-методологической основы взаимодействия принципов и норм права в правовых системах. Переосмыслена методология исследования соотношения принципов и норм права в правовых системах. Обоснован выбор теоретических основ и методов познания предмета исследования, среди которых выделены системный, компаративный, цивилизационный, антропологический, аксиологический,

потребительский, деятельностный подходы, диалектический, метафизический, функциональный, синергетический, формально-юридический и сравнительно-правовой методы. Описана структура правовой системы путем использования теоретической модели ее общей структуры. По результатам осуществления научного анализа внутреннего строения правовой системы обоснована позиция, что структура этого правового явления может быть исследована с помощью теоретических моделей, а именно общей структуры. Благодаря использованию модели общей структуры охарактеризованы компоненты правовых систем Украины и Европейского Союза.

Раскрыта сущность принципов права как интегративного элемента правовой системы, а также доказано, что их интегративная роль раскрывается во внутреннем и внешнем аспектах понимания функционирования правовой системы. При этом интегративная значимость принципов права во внешнем аспекте объясняется влиянием правовой системы на систему высшего уровня (общество). Во внутреннем – взаимодействием отдельных явлений, фактом ее существования, а также способностью обеспечения постоянства, единства, функциональности и развития правовой системы как целостности. Доказано, что объединяющая роль принципов в праве и правовой системе лучше раскрывается в качестве причинно-следственной связи между отдельными элементами в структуре системных образований благодаря использованию таких функций как системообразующая, регулятивная, интегративная, ценностная, правотворческая и идеологическая. Установлены место и роль норм права в структуре правовой системы. Влияние норм права на составляющие правовых систем осуществляется в пределах регулятивной, интегративной, информационной и воспитательной функций. Предоставлена авторская дефиниция функций норм права в правовой системе, под которыми подразумеваются основные направления их воздействия на общественные отношения и системные особенности правовой системы, обусловленные сущностью и назначением норм права в структуре последней. Нормы права в правовых системах осуществляют регулятивную, интегративную, информационную и воспитательную функции.

Обоснована взаимосвязь принципов и норм права в правовой системе Европейского Союза и правовых системах государств-членов. Используя функциональный подход, доказано, что соотношение таких явлений как принципы и нормы права в правовой системе Европейского Союза и государствах-членах необходимо рассматривать в аспекте их взаимодействия путем анализа функций каждого из вышеперечисленных явлений, в результате чего и принципы, и нормы права могут соотноситься как причина и следствие. При этом принципы права выполняют такие функции: регулятивную, интегративную, охранную и толкования, а нормы права по отношению к принципам выполняют функции конкретизации, защиты (обеспечения), формализации, информатизации и инструментальную, что и

позволяет раскрыть суть их соотношений.

Рассмотрены особенности соотношение принципов и норм права в правовой системе Украины. Обосновано положение о том, что особенность соотношения принципов и норм права в национальной правовой системе Украины заключается: во-первых, в аксиоматическом признании в юридической доктрине приоритетности принципов права над его нормами; во-вторых, в прагматическом предпочтении нормам права перед его принципам в практической юридической деятельности; в-третьих, в различной форме взаимной корреляции между принципами и нормами права в пределах разных стадий правового регулирования общественных отношений.

Очерчены проблемные аспекты соотношения принципов и норм права в правовой системе Украины в контексте ее евроинтеграционных стремлений. Обосновано мнение о том, что в условиях евроинтеграционного вектора развития правовой системы Украины человек, его права и свободы являются ключевым критерием для правильно определения формы соотношение принципов и норм права.

Ключевые слова: принципы права, норма права, правовая система, соотношение принципов и норм права, правовая система Украины, правовая система Европейского Союза, евроинтеграция.

SUMMARY

Stanko I.Ya. Correlation of principles and norms of the law in the legal systems of Ukraine and the European Union. – On rights of a manuscript.

Thesis for the degree of candidate of sciences, speciality 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal studies. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2020.

In the dissertation it is defined the level of scientific researches of the problem of correlation of norms and principles of law in the legal systems of Ukraine and the EU. The methodology of research of correlation of principles and norms of law in legal systems is reconsidered. The structure of the legal system is characterized by using a theoretical model of the general structure of the legal system. The thesis that the principles of law are an integrating element of the legal system is proved. The peculiarities of the rule of law as a normative element of the subsystem of the legal system are considered.

The interrelation of principles and norms of law in the legal system of the European Union and the legal systems of its State-members is substantiated. The peculiarities of the principles and norms of law in the legal system of Ukraine are considered. Problematic aspects of the relationship between principles and norms of law in the legal system of Ukraine in the context of its European integration aspirations are clarified.

Keywords: principles of the law, norm of the law, legal system, correlation of principles and norms of the law, legal system of Ukraine, legal system of the European Union, European integration.